אכל מטמא הוא למת מצוה. והוא כבוד הבריות ודומה דבר תורה: אבל ואל תעשה שאני. דבריה דיש המירו לעקור דבר תורה מפני סייג ומפני כבוד הבריות היכא דאינו עוקר דבר במעשה ידים אלא יושב במקומו ודבר תורה נעקר מאליו כגון תקיעת שופר ולולב בשבת וסדין בגילית ולכוותייהו

[א]אבל מטמא הוא למת מצוה אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב ולאחותו וליגמר מינה [ב]שב ואל תעשה שאני: אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא [ג]אי משום תנויי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין [ד]האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה [ה]זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה אתי מטרא ואנן קא מצערינן נפשין ומצוה קא צוחינן ולית דמשגח בן אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא [ו]כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזי א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא: רב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל [ז]ויתיב אשערי דטבילה אמר להו הכי טבילו והכי טבילו אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מיצר הרע [ח] אמר להו דמיין באפאי כי קאקי חיורי [ט]ר' יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב [י]אשערי דטבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא בישא אמר להו אנא [יא]מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב [1]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ואמר רבי אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא [2]וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם ואב"א עין הרע שולטת בו: **מתני'** [ב]נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ומן

שאני. וא"ת גזיר וכ"ג קוס עשה הוא דיטמא למת ותירץ רש"י דקרא גלי לן דלאו דלא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה ולא נהירא דא"כ כל מקוס דאמרי' שעשה דוחה ל"ת לקרי שב ואל תעשה וכו' והיאך קרי ליה דחייה אימא שאינו דחייה דהתם לא נאמר הלאו ועוד דהא מילה ותמיד ופסח דדמו שבת כדאמרינן פרק אלו דברים (פסחים דף פט:) אלמא מקרי שפיר דחייה. אלא נראה דמגזיר לא גמרינן דמה לגזיר שכן יצאו בשאלה וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל: **זיתים** שכבשן בטרפיהן טהורים. פירש הקונטרס כיון דכבשן בקדרה בטלים מתורת יד להביא טומאה ולא נהירא דא"כ מאי האי דקאמר עלה שלא נכבשו אלא לארבה מה נתינת טעם יש דבטלינהו מתורת יד לכך נראה לפרש דטהורים משום דאותן עלין לא חשיבי אוכל שאינן ראויין לאכילה אלא ע"י אומה כגישה בקדרה שלא נכבשו אלא לארבה כלומר מה שכבשו העלין עמהן לא כבשו אלא להראות שהזיתים גאים וחדשים ומשום הכי טהורים. אבל כבשן להיות ראויין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לראיית אכילה טמאים: **תליסר** מתיבתא. יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר (חולין מד:) זוזי פשיטי ורש"י פי' בע"א[מ]: **וקטנים** פטורין מק"ש. פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך ולא נהירא[א] דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש נמי יש לחייבו יותר[ב] מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש וגרסא לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו סיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוו להו לחייבו בתפלה ולא נהירא דאם כן לא הוו להו קטנים דומיא דנשים ועבדים שפטורים בכל ענין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפיליו ופי' ר"ת דודאי איירי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך ומ"ת א"כ אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין כדפרישית וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו[ג] נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.): בתפלה

לא יטמא אפי' עושה פסחו גרידא וא"ת מהיכא פשיטא ליה אמרת לא יטמא וי"ל כדפירש"י דלא אתי עשה שאין בו כרת כטומאת קרובים וידחה עשה שיש בו כרת כגון עושה פסח וגם מילה שייך בה כרת וא"ת התם דפריך על מעשה דיוסף הכהן מנ"ל [לתלמודא] דהכא מיירי בעושה פסחו לחוד וי"ל מדלא כייל גבי עושה פסחו כמו גבי אחרים מי שהיה זיר וכהן הדיוט דמעיקרא נקט זיר לחוד ואח"כ זיר וכהן הדיוט וכו' וא"ת מנא ליה [ג](לתלמודא) דהאי קרא בעושה פסחו ולמול את בנו הא קרא כתיב בזיר וי"ל אם אינו ענין בזיר דהא כתיבי פסוקים אחריה דמטמא בת מצוה תנהו ענין להולך לשחוט פסחו וכו'. והשר מקולי מייסב פירש"י דמיירי הכא דיש בו כל הקדושות הללו כו' ומ"מ פריך התם גבי יוסף הכהן דע"כ אף בעושה פסח גרידא אינו רשאי לטמא דאי ס"ד עושה פסח מטמא לקרובים. ולאחותו למה לי למימר דמטמא למת מצוה כיון דמטמא לקרובים אלמא עושה פסחו אינו מעלה עליו שום חומרא טפי א"כ פשיטא דמטמא למת מצוה וכי תימא מכל מקום צריך קרא דמטמא למת מצוה מפני שיש בו ג' קדושות זיר וכהן ועושה פסח ולעולם איימא לך דעושה פסח גרידא מטמא לקרובים לא היא דהא כבר שמעינן מלאביו ולאמו ולאחיו דזיר וכ"ג לא מהני מידי למת מצוה א"כ ע"כ קראי לא אלטריכו אלא למעלה דפסח ולמה לי פשיטא דאי מטמא לקרובים כ"ש למת מצוה ואע"ג דאלטריך קרא דלאמו לכהן הדיוט וזיר דמטמא למת מצוה אע"ג דכתב קרא דמטמא לקרובים ואלטריך קרא שהן ב' קדושות אע"ג דשמעינן כבר דמעלה דזיר לא מהני מידי למת מצוה מלאביו ה"מ כהן דקדושתו קדושת עולם ומשום הכי יש לנו לומר כי יש לו שתי קדושות דטפי קדושה ולכך אלטריך קרא אבל עושה פסח שקדושתו לפי שעה אם אתה מתיר לו לקרובים ה"ה למת מצוה מכ"ש דמאי חזית ליתן לו קדושה טפי גבי מת מצוה יותר מן הקרובים. א"נ יש לפרש בקונטר הבריתא מדתניא גרידא על ישראל זיר ואח"כ זיר וכהן הדיוט ואח"כ זיר וכ"ג ואח"כ מסבירא יש לנו לומר (כי יש) דאינו מטמא לקרובים כמו זיר ולכהו אינך ודוק מעצמך: **שב ואל תעשה שאני.** וא"ת גזיר וכ"ג קוס עשה הוא דיטמא למת ותירץ רש"י דקרא גלי לן דלאו דלא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה ולא נהירא דא"כ כל מקוס דאמרי' שעשה דוחה ל"ת לקרי שב ואל תעשה וכו' והיאך קרי ליה דחייה אימא שאינו דחייה דהתם לא נאמר הלאו ועוד דהא מילה ותמיד ופסח דדמו שבת כדאמרינן פרק אלו דברים (פסחים דף פט:) אלמא מקרי שפיר דחייה. אלא נראה דמגזיר לא גמרינן דמה לגזיר שכן יצאו בשאלה וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל: **זיתים** שכבשן בטרפיהן טהורים. פירש הקונטרס כיון דכבשן בקדרה בטלים מתורת יד להביא טומאה ולא נהירא דא"כ מאי האי דקאמר עלה שלא נכבשו אלא לארבה מה נתינת טעם יש דבטלינהו מתורת יד לכך נראה לפרש דטהורים משום דאותן עלין לא חשיבי אוכל שאינן ראויין לאכילה אלא ע"י אומה כגישה בקדרה שלא נכבשו אלא לארבה כלומר מה שכבשו העלין עמהן לא כבשו אלא להראות שהזיתים גאים וחדשים ומשום הכי טהורים. אבל כבשן להיות ראויין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לראיית אכילה טמאים: **תליסר** מתיבתא. יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר (חולין מד:) זוזי פשיטי ורש"י פי' בע"א[מ]: **וקטנים** פטורין מק"ש. פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך ולא נהירא[א] דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש נמי יש לחייבו יותר[ב] מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש וגרסא לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו סיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוו להו לחייבו בתפלה ולא נהירא דאם כן לא הוו להו קטנים דומיא דנשים ועבדים שפטורים בכל ענין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפיליו ופי' ר"ת דודאי איירי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך ומ"ת א"כ אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין כדפרישית וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו[ג] נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.): בתפלה

שאמרו הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו כו' ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ודרשינן ליה תו בדרך אחרת לאביו לאביו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ולאמו שאם היה כהן והוא נזיר לאמו לאמו אינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה לאחיו שאם היה כהן גדול והוא נזיר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה ולאחותו מה

מסורת הש"ס

א) [עי' תוס' ב"מ ג: ד"ה אלא ותוס' שבועות ל: ד"ה אבל וע' יבמות 5: תוד"ה כולהו], ב) תענית דף כד. סנהדרין קו: ע"ש, ג) טהרות פ"ב משנה ה, ד) עוקצין פ"ג משנה ה [וע' רש"י סנה' קו: ורש"י בתענית כד:], ה) [פי' בגד מדוס כגון כרבלתא דתרנגולא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה. ערוך], ו) ב"מ פד. [כל הענין] וע"ש, ז) [עי' תוס' ב"מ פד. ד"ה יתיב], ח) נקמן נה: סוטה לו: ב"ב קיח:, ט) [ובסנהדרין ובתענית פירש"י בסדר מיקין ע"ש], י) [עי' רש"י תענית כד: ובסנהדרין קו:], יא) [רש"ל מ"ז], מ) וע"ע רש"י שבת קיט. ד"ה תריסר וס"ל תליסר ותוס' ב"ב קלב: ד"ה עלינתא ורש"י ותוס' חולין לה: ד"ה תריסר וס"ל תליסר,

תורה אור השלם

1. בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי שׁוּר:
בראשית מט כב

2. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: בראשית מח טז

הגהות הב"ח

(מ) גמ' לא קא מסתפי מר מיצר הרע. כ"ג הא דלא אמרו ליה מעינא בישא כדאמרי' גבי ר' יוחנן היינו משום דר"י הוו מסתכלי ביה ושייך ביה עינא בישא משא"כ רב גידל אבל קשיא אמאי לא אמרי לר"י לא מסתפי מר מיצר הרע וי"ל משום דר"י עפעפיו מכסין את עיניו ולא ראה כדאי' בתענית דף ט. בעובדא דיעקב דל עיניה וחזא וכן בב"ק דף קח. אמר להו דלו לי עיני: (נ) רש"י ד"ה שב ואל תעשה וכו' להתם לאו משום כבוד הבריות וכו' לחתום ע"כ ה"ט דדמייתן:

גליון הש"ם

גמ' רב גידל הוה רגיל כו' ויתיב כו'. עי' תו' פסחים קי ע"א ד"ה הלי מאן:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ואין נראה לר' יעקב מדאמרינן וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב, לחייבו יותר מהרה מסתמא. ג. בתוס' רי"ש כתב. שלא הגיעו לחינוך לענין פטורים ביחד.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רב נסים גאון

לעיין בהם מדרך דעתנו היה עולה על לבנו כי בהזכירו את האב שמעלתו למעלה מכולם והאם עם הבנים חייבים בכבודו לא היה צריך להזכיר את השאר והיינו אומרים אם הזהיר הכתוב מליטמא לאב שהוא עדיף מכולם כל שכן לשאר קרובין שהם פחותין ממנו ולא היינו יודעין מה צורך היה לו להזכיר האם והאח והאחות עד ששמענו קבלה של חכמים שבירורם ופירשום ואמרו כי לאביו ולאמו צריך הדבר להזכיר את שניהם שאם היה מזכיר את אחד מהן לא היינו למדין ממנו חברו לפי שכל אחד מהם יש לו מעלה מיוחדת לו ואינה כחברו שהאב עדיף מן האם שבנו מיוחס אחריו ולא אחר האם והאם יש לה יתרון על האב מפני שהיא ודאי אמו ואביו אינו ודאי אלא חזקה שאפשר שתזנה אמו ותהר לזונים ויהיה זה הבן מאיש אחר זולתי בעלה ולפיכך הוצרך לומר לאביו ולאמו ואיתא במסכת נזיר בפרק כהן גדול ונזיר אינן מטמאין לקרוביהן (דף מט) לאביו ולאמו למה לי צריכא דאי כתב רחמנא אביו הוה אמינא היינו טעמא דלא מיטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו (היא) דודאי ילדתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו היא דלא מיטמי לה דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון דאמר רחמנא (במדבר א)

עין משפט נר מצוה

כה א מיי' פ"ג מהלכות אבל הלכה ח [ופ"י מהל' כלאים הל' כמן טור שו"ע יו"ד סימן שנב סעיף ח]:
כו ב מיי' פ"ד מהלכות ק"ש [הל' ט] סמג עשין יח טור ושו"ע או"ח סימן ע סעיף ג כ:

רבינו חננאל

וליגמר מינה, שב ואל תעשה שאני. פי', לא ענש הקב"ה למיטמא ובטל מלעשות פסח, אלא ענש כרת לטהור ולמי שלא היה בדרך רחוקה וביטל ולא עשה פסח, ולא עבר המיטמא אלא מפני שגרם לבטל הפסח ויכול לעשות פסח שני. וזהו שב ואל תעשה שאני, כלומר קל הוא זה ולפיכך דחאו כבוד מת מצוה. אבל לאו דכלאים וכיוצא בו שהוא לאו גמור אינה נדחה מפני כבוד הבריות. וקי"ל דסדין בציצית וכבשי עצרת ולולב ושופר והזאה וערל ואזמל הני כולהו שב ואל תעשה נינהו. וכן בסוף פרק האשה דפסחים ובהאשה רבה דיבמות. **זתים שכבשן בטרפיהן.** פי' זו המשנה בעוקצין וראש הפרק הוא זתים שכבשן בטרפיהם טהורים לפי שלא כבשן אלא למראה. והיה אומר לתלמידיו **הויות דרב ושמואל קחזינא הכא.** כלומר הלכה קשה היא וצריכה יגיעה כמו הויות דרב ושמואל. **כלהו תנויי בנזיקין הוה** פי', באותן הדורות לא היו יגעים אלא בדברים הקשים אבל השאר פשוטים היו להם ולא היו צריכין לטרוח בהן. **פי' אחר.** זתים שכבשן בטרפיהן ונגע שרץ לטרפיהן שהן חרץ לקדירה לא טימא למה שבקדירה. האשה שכובשת ירק בקדירה ותולה ממנה ירק חרץ לקדירה ונגע בה שרץ אין מטמא למה שבקדירה. **ואנן קא מתניתן בעוקצין י"ג מתיבתא.** פי' י"ג אפי. ס"א מתיבתין ומפרשין עניינים. **כי הא דרב אדא בר אהבה חזא להך איתתא דלבשה כרבלתא בשוקא.** פי', בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא, שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה. **היינו דאמרי אינשי תון מתון ארבע מאה זוזי שוי.** פי' הממתין ואינו ממהר מרויח ת' זוזי. **רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי** וכו'. שלא יפגעו בה כלב או חזיר או חמור או דבר טמא. **אל תקרי עין אלא עלי ין.** כלומר, בואי העין במקום אחר ואל תזיקני.

רב נסים גאון (המשך)

למשפחותם ולבית אבותם אימא ליטמי ליה קמ"ל ועוד אמרו (שם דף מז) אם הוצרך לומר אביו ואמו למה הזכיר עוד את אחיו והלא אין צריך להזכירו מפני שהוא נלמד מאביו ואמו זה שהזכיר את אחיו לא לצורך עצמו נאמר אלא ללמד על מת מצוה שאין לו קוברין נאמר שמותר לנזיר להטמא לו ולהתעסק בקבורתו כדתניא לאחיו אינו מיטמא אבל מטמא למת מצוה ונשתיירה עדיין אחותו ושאלנו עליה למה הוצרך הכתוב עוד להזכירה ולאחותו מה תלמוד והשבנו כי הוצרך להזכירה ללמוד ממנה תוספת תלמוד שהנזיר אפי' אם היה הולך לעשות מצוה ונזדמן לו מת מצוה שיניח את המצוה שהיה סובר לעשותה ויטמא למת מצוה ויתעסק בו עד שיקברנו ולפיכך הזכיר הכתוב את אחותו כי כשהזכיר אחיו למדנו כי הנזיר מטמא למת מצוה בזמן שאינו מתעסק למצוה אחרת והוצרכנו עוד לידע אם בזמן כשהוא עוסק במצוה יניחנה ויתעסק במת מצוה אם לאו אתא ולאחותו ללמד כי מת מצוה קודם כמו

בתפלה פשיטא כיון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרחמי נינהו. ורש"י לא גרים ליה שהרי תפלה לרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. ומ"מ יש לייחס דהא הלל לרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרינן בסוכה (דף לח.) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקיין אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים אין השומע פטור מקריאתן כיון שהם פטורים: **אית** דגרסי בברכת המזון **פשיטא**. ומשני כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון **דאורייתא או** דרבנן. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על האדמה הטובה ונשים לא נטלו חלק באדמה ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה דהיום ונוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק באדמה וא"כ לא יוציאו אחריהם ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה.**

פי' אפילו בהרהור כדמשמע בגמ'[א] והיינו טעמא דשרינא טפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר יציאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר יציאת מצרים שלא התירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר יציאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לימא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף לימא ק"ש דאית ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה הרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא מ"מ לאו כדבור דמי לענין שיהא בעל קרי אסור להרהר[ב] כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לעבור ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה [סוכה לח.]:

ורב חסדא אמר לאו כדבור דמי.

ר"מ פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אחא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור[ג]: והרי

ומן התפלין וחייבין בתפלה[ג] ובמזוזה[ד] ובברכת המזון: **גמ'** ק"ש פשיטא מצות עשה שהזמן גרמא הוא[ה] וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים קמ"ל: ומן התפלין: [ו]פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש למזוזה קמ"ל: וחייבין בתפלה: דרחמי נינהו[ז] מהו דתימא הואיל וכתיב בה [1]ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: ובמזוזה: [ח]פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש לתלמוד תורה קמשמע לן: ובברכת המזון: [ט]פשיטא מהו דתימא הואיל וכתיב [2]בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: [י]אמר רב אדא בר אהבה [יא]נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה אמאי מצות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות אמר אביי מדרבנן א"ל רבא והא דבר תורה קאמר ועוד כל מצות עשה נחייבינהו מדרבנן אלא אמר רבא אמר קרא [3]זכור [4]ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה א"ל רבינא לרבא [יב]נשים [יג]בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא [יד](אלא אי) אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר [טו]וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן מאי ת"ש [טז]באמת אמרו [יז]בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא [יח]ולטעמיך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי עסקינן [יט]כגון שאכל שיעורא דרבנן [כ]דאתי רבנן ומפיק דרבנן: דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך [5]אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב [6]ישא ה' פניו אליך אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה [7]ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך והם מדקדקים [על] עצמם [כא]עד כזית ועד כביצה: **מתני'** בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו רבי יהודה אומר ·מברך לפניהם ולאחריהם: **גמ'** אמר רבינא [כב]זאת אומרת [כג]הרהור כדבור דמי דאי סלקא דעתך לאו כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו [כד]כדאשכחן בסיני ורב חסדא אמר [טז]הרהור לאו כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו אלא מאי הרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא [כה] אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

דאימתא דמאריה עליה (קרי) [דקרי] עליה שמואל עליה דרב יהודה אין זה ילוד אשה: **ר' יוחנן** הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל מטבילה נפגען בי דניהוי להו בני שפירי כוותי. אתה מוצא שהזכירו שבח יופיו בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים (דף פז) אמר ר' יוחנן אנא אשתיירי משפירי ירושלים האי מאן דבעי מיחזי שופריה דר' יוחנן נייתי כסא דכספא מבי סקלי כו': **קריאת** שמע ותפילין הויין להו מצות עשה שהזמן גרמא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין. פירשו בברייתא (קדושין דף לג) איזו היא מצות עשה שהזמן גרמא סוכה ולולב שופר וציצית ואיזו היא מצות עשה שלא הזמן גרמא מזוזה ומעקה ומציאת אבדה ושילוח הקן: **אקיש** מזוזה לתלמוד תורה מה תלמוד תורה פטורי קמ"ל. הא נמי איתה בפירקא קמא דקידושין (דף לד) דאקשינן הרי תלמוד תורה פריה ורביה ופדיון הבן דמצות עשה שלא הזמן גרמא נשים פטורות ואמרינן (שם דף ל) ותלמוד תורה גופיה מנלן דכתיב ולמדתם אותם את בניכם בניכם ולא בנותיכם: **כדאשכחן** בסיני מה סיני דבור אסור הרהור מותר. במסכת שבת בפרק ר' עקיבא (דף פו) אמרי' אמר אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין דאמרי תרווייהו ניתנה תורה לטבולי יום ואמר עלה אמימר ראויה קאמינא ואעפ"כ מי שאירע לו קרי בלילי ר' בסיון דההיא שתא כבר שמע את הדברות ולא סגיא דלא הרהר בלבו:

עין משפט נר מצוה

כו א מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה יג סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ג:
כח ב מיי' פ"א מהל' תפלה הלכה ב [ופ"ו הל' י] סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קו סעיף ב:
כט ג מיי' פ"ז מהלכי' מזוזה הלכה י סמג עשין כג טוש"ע יו"ד סימן רפא סעיף ג:
ל ד מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קפו סעיף ה ב:
לא ה מיי' פי"ב מהל' ע"ז הלכה ג סמג עשין כט טוש"ע או"ח סימן רעא סעיף ב:
[ו מיי' פ"ה מה' ברכות הלכה ה; טוש"ע סי' קפו סעיף ח]:
לב ז מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה יא [טוש"ע או"ח סי' מקפט סעי' ח]:
לג ח ט מיי' פ"ה שם הלכה טו טז סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קפו סעיף ב:
לד י (מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן פח):
לה (כ) ל טוש"ע או"ח סי' סב סעיף ג (ד):

תורה אור השלם

1. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי:
תהלים נה יח
2. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְיָ לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְיָ אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא עָלֵינוּ תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל יְיָ:
שמות טז ח
3. זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שמות כ ז
4. שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים ה יא
5. כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד:
דברים י יז
6. יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: במדבר ו כו
7. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

וחייבין בתפלה דרחמי נינהו. ולא גרסינן פשיטא דהא לאו דאורייתא היא. **מתני'.** על קרי **מהרהר בלבו וכו'.** פירש בתלמוד ארץ ישראל מהו מהרהר בברכות, דקרית שמע מוציא בשפתיו. **אמר ר' אבינא** זאת אומרת הרהור כדבור דאמי. דמצות ק"ש בדבור הוא כדכתיב ודברת בם וגו' ומפני מה אינו מוציא בשפתיו כדאשכחינן בסיני דאזהר רחמנא אל תגשו אל אשה כדי לקבל התורה, וכתיב בה והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך וכו' ואי אפשר דלא הוו בהו בעל קרי מקרה לילה ולא גמר התורה בו ביום אלא בהרהור הלב, ואעפ"כ הוזהר להודיעם אותם הדברים לבניו ולבני בניו, שמעינן מיהא דדבור אסור למי שהטומאה יוצאה עליו מגופו אבל הרהור מותר אע"ג דהרהור כמו דבור. **ורב חסדא אמר זאת אומרת הרהור לאו כדבור דמי** ומפני מה מהרהר כדי שלא יהא כל העולם עסוקין בברכות והוא יושב ובטל. וקימא לן כרב חיסדא, חדא דהא רב אדא בר אהבה מפרש לטעמיה. ותוב אשכחינן בהדיא בפרק שואל אדם מחבירו כדי יין בהא דתאני ר' יהושע בן קרחה אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמו לערב, א"ר יוחנן הילכתא כר' יהושע בן קרחה, ודייק ר' יוחנן דאמר טעמא דר' יהושע בן קרחה דבור אסור הרהור מותר, ומקשינן התם ומי אמר ר' יוחנן דבור אסור הרהור מותר אלמא הרהור לאו כדבור דאמי, והא איהו הוא דאמר [ב]כל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ומפרקינן שאני התם דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו'. וכבר פירשנו זו השמועה במקומה באר היטב.

מסורת הש"ס

א) קדושין כט. [וש"ע], ב) [שטועות דף כ: ש"ס], ג) [ל"ל ומ"ן], ד) כ"ה דף כט., ה) סוכה לח. תוספפתא פ"ב ה"י"ח, ו) [עי' תוס' לעיל טו. ד"ה ור' יהודה], ז) [עי' בבאור הגר"א מעלי כב ט באור נפלא ומתוק בזה], ח) כ"ה לח, ט) שבת דף קנ., י) [דברים יז], כ) [קידושין כט.], ל) [דברים יא], מ) [קידושין לד.], נ) [פסחים קו.], ס) [פפרי ריש פתחה], ע) [צ"ל קנז.], פ) [נקמן מה.], צ) [דברים ח],

הגהות הב"ח

(א) גמ' דרחמי נינהו (מהו דתימא וכו' קמ"ל) תפ"מ וכ"ב כרוש הספרים לא גרסי ליה: (ב) שם וגגרום בפרק אחריני. נ"ב פי' בהל' דרך ארץ כלקמן בדף כ"ב:

גליון הש"ם

גמ' ומן התפלין פשיטא. עיין תוס' עירובין לו ע"ב ד"ה לא ס"ד: שם ובמזוזה פשיטא. עיין יומא דף י"ח ע"ב ופס כן לא הוה פשיטא דלא נימא למעטו מן ביתך ולא ביתה. ועפ"ק: שם ובבהמ"ז פשיטא. עיין לקמן בסמוך מ"ל רביעא לרבא נשים בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן. וע"ע: שם נשים בבהמ"ז דאורייתא. ע' תשובת תפא"ץ ח"א סימן קס"ט: שם ולטעמיך קטן. ע' בר"ן מגילה פ"ב (ובדף הספר רס"ב ה) בשם הרמב"ן ועפ"ג. אח"ז ראיתי בדרמב"ן במלחמות שי"ל גירסא אחרת כאן: שם דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. עי' ר"ס לג ע"א תוס' ד"ה הא ר' יהודה ועירובין לו. תוס' ד"ה דילמא [ומגילה יט. תוס' ד"ה ור"י]: שם אמר רבינא זאת אומרת. עי' בעורי אבן מגילה יט ע"ב בד"ה לר"י מכשיר:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן משמע לקמן בגמ' (וציין שם את הגמרא בדף כב. בע"ק אם אין לו מים וכו').
ב. בתוס' רי"ש כתב, דאסור בעלי קריין בד"ת, אסורו חכמים דוקא בצבור דומיא דסיני ולא בהרהור ואע"פ ששותקים היו הרי שומע כעונה. ג. ובתוס' רי"ש הוסיף, אע"פ שאין צריך להשמיע לאזנו כדפסיק ר' חסדא גופיה.

רב ניסים גאון

תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט פסחו ולמול את בנו כו' מכל מקום ולאחותו בא ללמדנו מה שכבר הזכרנו: ואילו רב יהודה כי מטי גבי האשה שכובשת ירק בקדרה. זו המשנה בתחלת פרק שני דמסכת טהרות. ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן וזו המשנה בתחלת פרק ב' דמסכת עוקצין: **ורב יהודה** כי הוה שליף חד מסאניה אתי מיטרא. איתיה לפירושה במסכת תענית בפרק סדר תעניות האלו (דף כד) והיינו דאמרי' רב יהודה חזנהו להנהו בי תריד הוו קא פרצי בריפתא אמר שמע מינה איכא שבעא בעלמא יהב עיניה הוה כפנא אמרו ליה רבנן לרב כהנא בריה דרב נחוניא שמעיה מר דשכיח קמיה נעשייה דליפוק לשוקא עשייה נפק לשוקא חזא כינופיא אמר להו מאי האי [א"ל] אכוספא דתמרי דקא מיזדבן אמר שמע מינה איכא כפנא אמר ליה לשמעיה שלוף לי מסאני שלף ליה חד מסאנא בעא למישלף אידך אתא אליהו כו' ובפרק כל היד המרבה לבדוק דמסכת נדה (דף יג) אמרי' שאני רב יהודה

אלא יקלר. כל ברכה וברכה: **דלית בה מלכות שמים.** אין מלך העולם בברכות של י״ח: ה״ג **והרי ברכת המזון לפניה דלית בה מלכות שמים כו׳.** ליתנא אחרינא **שאני תפלה דלית בה מלכות שמים.** קבלת מלכות שמים כדאיתא בק״ש שמקבל עליו את הש״ס לאדון ולמלך מיוחד ולהאי ליתנא גרסינן **והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים** ולשון זה נראה שהוא עיקר מדמשני ליה אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ואי לליתנא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדאתקפתיה דלהדרי תלמודא עילויה אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא כו׳. ואית דגרסי הכא בלשון קושיא ק״ש דרבנן היא אלא ק״ש דאית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למאן דגרס הכי מפרשינן לקמן בשכבר ובקומך **בדברי תורה כתיב: כי שם ה׳ אקרא.** כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה׳ אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.): **שאינו טעון לפניו.** כלומר אלא מצינו לו מקרא מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו.** כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **תורה שטעונה לפניה.** כדאמרן: **אימא למפרך.** בתרוייהו כשאתה בא ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהנה וכשאתה בא ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: **ק״ש דרבנן.** לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא היא.** שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז): **דלית בה פרשי.** יציאת מצרים ומלכות שמים: **חוזר וקורא ק״ש.** קסבר ק״ש דאורייתא היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בולאי התפלל: **מהו שיגמרו.** את הברכה אם זכר באמצע הברכה באחת מן הברכות שטעה: **יחיד ויחיד.** כשהתפלל תחלה היה יחיד וכששכח שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד: מו

והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו ותנן בו [ו]היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לפניו אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה [ז] מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר [1] ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר [2] כי שם ה׳ אקרא הבו גדל לאלהינו אמר ר׳ יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מק״ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו איכא למפרך [ח] מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב [ט] יהודה ספק קרא קריאת שמע שמע ספק לא קרא [י] אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב [י] מאי טעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף [3] ובשכבך ובקומך אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס״ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי טעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא הא ולא לבעי הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור׳ אלעזר אמר [א] ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק״ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אמר [ב] ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו: ואמר רב יהודה אמר שמואל [ג] היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה בעון מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן [ד] גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה: ואמר רב יהודה אמר שמואל [ה] התפלל לביהכ״נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה״מ יחיד ויחיד דבסמוך יקשה גם לרבינא מה לי ק״ש וברכת המזון יותר מתפלה וי״ל דלרבינא ניחא כיון דהרהור כדבור דמי יש להלריכו בק״ש ובברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב אסלא כיון דהרהור אינו כלום רק אלא יהא יושב ובטל מה לי ק״ש מה לי תפלה: **הא אי לא אתחיל לא יתחיל.** ות״ת אימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי״ל דמשמע דלא יתחיל אפי׳ בהרהור מדלא קאמר יקלר בדבור או יהרהר בתריכות: **הכי גרס׳ אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן ולא גרסינן מידי בתר הכי עד אמר רב יהודה אמר רב.** ופי׳ הקונטרס ק״ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי׳ במתניתין וים ספרים גורסים [ט] ק״ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק״ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ״ה וקשה דבמתניתין פי׳ דק״ש דאורייתא לבולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מיירי מתניתין וגם יש ספרים גורסים שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו׳ אלא היינו טעמא דק״ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש׳: **ספק לא אמר אמת ויציב חוזר.** ותימה הא ע״כ לריך לומר שהוא מסופק גם מק״ש שאם היה ברור לו מק״ש וספק מאמת ויציב לא היה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק״ש ואם כן הואיל ומסופק משניהם יחזור לק״ש דאית בה תרתי מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני׳. ואומר ר״י דודאי מתני׳ גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק״ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק״ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שניהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק״ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק״ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק״ש ואח״כ אמת ויציב ולא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ״מ שמא אמר ק״ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמלא שהשלים הכל וכי תימא שמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל אם יאמר ק״ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק״ש אחרת ולא יצא כלל במה שעושה עתה ואם ברור שלא אמר כבר ק״ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק״ש ואם כן כשיאמר מעתה ק״ש לא תקן כלל ולא יצא מדי ספקו עוד אמר הר״ר שמעון [א] דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל ברור הוא שקרא ק״ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר״ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעם אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא בדברי תורה כתיב.** והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא [ב]: **ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום.** אומר ר״י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל [ג] אבל ודאי התפלל לא [ד] מתדע דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונזכר שהתפלל פוסק וכו׳ וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו: עד

והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו. ות״ת אמאי שבק בבא דק״ש דקאי בק״ש וברכת המזון יותר מתפלה וי״ל דלרבינא ניחא כיון דהרהור כדבור דמי יש להלריכו בק״ש ובברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב אסלא כיון דהרהור אינו כלום רק אלא יהא יושב ובטל מה לי ק״ש מה לי תפלה: **הא אי לא אתחיל לא יתחיל.** ות״ת אימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי״ל דמשמע דלא יתחיל אפי׳ בהרהור מדלא קאמר יקלר בדבור או יהרהר בתריכות: **הכי גרס׳ אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן ולא גרסינן מידי בתר הכי עד אמר רב יהודה אמר רב.** ופי׳ הקונטרס ק״ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי׳ במתניתין וים ספרים גורסים [ט] ק״ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק״ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ״ה וקשה דבמתניתין פי׳ דק״ש דאורייתא לבולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מיירי מתניתין וגם יש ספרים גורסים שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו׳ אלא היינו טעמא דק״ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש׳: **ספק לא אמר אמת ויציב חוזר.** ותימה הא ע״כ לריך לומר שהוא מסופק גם מק״ש שאם היה ברור לו מק״ש וספק מאמת ויציב לא היה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק״ש ואם כן הואיל ומסופק משניהם יחזור לק״ש דאית בה תרתי מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני׳. ואומר ר״י דודאי מתני׳ גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק״ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק״ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שניהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק״ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק״ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק״ש ואח״כ אמת ויציב ולא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ״מ שמא אמר ק״ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמלא שהשלים הכל וכי תימא שמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל אם יאמר ק״ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק״ש אחרת ולא יצא כלל במה שעושה עתה ואם ברור שלא אמר כבר ק״ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק״ש ואם כן כשיאמר מעתה ק״ש לא תקן כלל ולא יצא מדי ספקו עוד אמר הר״ר שמעון [א] דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל ברור הוא שקרא ק״ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר״ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעם אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא בדברי תורה כתיב.** והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא [ב]: **ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום.** אומר ר״י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל [ג] אבל ודאי התפלל לא [ד] מתדע דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונזכר שהתפלל פוסק וכו׳ וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו: עד

אלא יקלר. כל ברכה וברכה: **דלית בה מלכות שמים.** אין מלך העולם בברכות של י״ח: ה״ג **והרי ברכת המזון לפניה דלית בה מלכות שמים כו׳.** ליתנא אחרינא **שאני תפלה דלית בה מלכות שמים.** קבלת מלכות שמים כדאיתא בק״ש שמקבל עליו את הש״ס לאדון ולמלך מיוחד ולהאי ליתנא גרסינן **והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים** ולשון זה נראה שהוא עיקר מדמשני ליה אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ואי לליתנא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדאתקפתיה דלהדרי תלמודא עילויה אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא כו׳. ואית דגרסי הכא בלשון קושיא ק״ש דרבנן היא אלא ק״ש דאית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למאן דגרס הכי מפרשינן לקמן בשכבך ובקומך **בדברי תורה כתיב: כי שם ה׳ אקרא.** כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה׳ אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.): **שאינו טעון לפניו.** כלומר אלא מצינו לו מקרא מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו.** כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **תורה שטעונה לפניה.** כדאמרן: **אימא למפרך.** בתרוייהו כשאתה בא ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהנה וכשאתה בא ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: **ק״ש דרבנן.** לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא היא.** שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז): **דלית בה פרשי.** יציאת מצרים ומלכות שמים: **חוזר וקורא ק״ש.** קסבר ק״ש דאורייתא היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בולאי התפלל: **מהו שיגמרו.** את הברכה אם זכר באמצע הברכה באחת מן הברכות שטעה: **יחיד ויחיד.** כשהתפלל תחלה היה יחיד וכששכח שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד: מו

ומתפלל ורבי יוחנן אמר [ב] ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו: ואמר רב יהודה אמר שמואל [ג] היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה בעון מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן [ד] גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה: ואמר רב יהודה אמר שמואל [ה] התפלל לביהכ״נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה״מ יחיד ויחיד

מסורת הש״ס

(א) לקמן דף כב:, ב) מכילתא דר״י פ׳ בא ולקמן דף מח: ע״ש, ג) [ל״ל רב יהודה אמר שמואל וכן איתא בר״ף וכרא״ש], ד) פסחים דף נד:, ה) [עיין תוס׳ סוטה לב: ד״ה וכיון], ו) [וע״ע תוס׳ סוטה לב ע״ב ד״ה וכיי ותוס׳ מנחות מג ע״ב ד״ה ואיתן], ז) [וכ״כ תוס׳ לקמן כט. ד״ה מפנין],

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ אמר ר׳ יהודה אמר רב מנין לברכת המזון: (ב) שם מה למזון. נ״ב עיין לקמן בפ׳ שלשה שאכלו סוף דף מח:

גליון הש״ם

גמ׳ אינו חוזר וקורא. עי׳ ברבינו יונה לעיל פ״ב י״א ד״ה באמלגם: שם מ״ט ק״ש דרבנן. עי׳ בב״ק פז ע״א תוס׳ ד״ה וכן היה ר״י פוטרו מכל המצות באמורות בתורה ובסוטה לב ע״ב תוס׳ ד״ה וכיי ומנחות מג ע״ב תוס׳ ד״ה ואיתן: רש״י ד״ה שאינו כו׳ כלומר שלא מצינו. וכיולא בזה בב״מ פח ע״ב ועיין קדושין עו ע״ב תוס׳ ד״ה מ״ק: תום׳ ד״ה ור״י כו׳ אבל ודאי התפלל. עי׳ לקמן כט ע״ב תוס׳ ד״ה מפני:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ ר״ש מובא זה בשם ר׳ שמעיה (וכן הוא בשאר הראשונים).

מוסף רש״י

ספק קרא ק״ש ספק לא קרא חוזר וקורא. משום כפוד מלכות שמים (שדור רש״י סי׳ מז, מחז״ו סי׳ לד). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. דאין בתפלה יתירה משום ברכה לבטלה (פסחים נד:).

רבינו חננאל

וסלקא אליבא דרב חסדא דקרית שמע מן התורה שנאמר ודברת בם ואית בה נמי מלכות שמים שנאמר שמע ישראל יי׳ אלה׳ יי׳ אחד. **וברכת** המזון לאחריו מדאורייתא שנאמר ואכלת ושבע וברכת. לפיכך קורין שמע ומברכין ברכת המזון לאחריה. לאפוקי תפילה דהיא מדרבנן ומלכות שמים נמי לית בה, לפיכך לא יתחיל ואם התחיל יקצר. **ואשכחן** ברכת התורה לפניה מדכתיב כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלהינו. ואתינן למגמר ברכת התורה לאחריה מן המזון, וברכת המזון לפניו מן התורה ונדחה, ועלתה כי ברכת התורה לאחריה וברכת המזון לפניה שהיא המוציא מדרבנן נינהו. **ור׳ אלעזר אמר ספק קרא ק״ש ספק לא קרא חוזר וקורא ק״ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל.** וקיי״ל כר׳ אלעזר דהא כולהו רבנן האי קרא ודברת בם בק״ש דרשי ליה, אפי׳ ב״ש וב״ה כולהו שוין ודברת בם בק״ש דרשי ליה, הלכך אע״ג דרבי אלעזר לגבי שמואל כתלמיד הוא, כיון דהני קימא כוותיה לא משגחינן בשמואל, אלא ספק קרא ק״ש ספק לא קרא חוזר וקורא. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דודאי תפלה מדרבנן. **ור׳** יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. בהא נמי כר׳ אלעזר קיי״ל דאע״ג דר׳ יוחנן רבייה, לא פליג עליה בהדיה ואמר חוזר ומתפלל, אלא ולואי שיתפלל כל היום קאמר, מכלל שאם לא עשה לא עשה לא עבר. וקבלנו מרבותינו שהיו חכמים מוקמי לה להא דר׳ יוחנן בתפלת ערבית לבד, וכדאשכחן בפסחים בענין מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב וכו׳, דרש רבא עוברות ומניקות מתענות בו ומשלימות כדרך שמשלימות ביום כפורים ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משמיה דר׳ יוחנן, ומקשינן ומי אמר ר׳ יוחנן הכי והא אמר ר׳ יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור (רק) וכו׳ עד אלא מאי אינו כתענית צבור דקאמר ר׳ יוחנן לתפלת נעילה, כלומר אינו מתפלל בט׳ באב תפלת נעילה. ומקשינן איני והא אמר ר׳ יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, ומשנינן התם רשות הכא בתפלת נעילה דתענית צבור חובה,

עין משפט נר מצוה

לו א מיי׳ פ״ב מהלכות ק״ש הלכה יג סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן סז:
לז ב ג מיי׳ פ״י מהל׳ תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן קז סעיף ט:
לח ד מיי׳ שם הלכה ז סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ רסח סעיף ב:
לט ה מיי׳ פ״ז מהלכות תפלה הלכה ט סמג שם טוש״ע או״ח סימן קז סעיף ח:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י
2. כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב ג
3. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

רבינו חננאל (המשך)

ובזה תשעה באב אינה כתענית צבור. הנה אפי׳ תפלת נעילה דחו אותה בט״ב, וכש״כ תפלת שחרית ותפלה המנחה, דאמר ריב״ל פר׳ תפלת השחר כנגד תמידים תקנום ותניא כוותיה והכי סלקא שמעתתא. וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יקריב עובר משום בל תוסיף, כך אין אדם מתפלל יותר משתי תפלות ביום, ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף. ותפלת ערבית הא קיי״ל כרב דאמר רשות. ואני״ג דהיא רשות אשכחינן דהוה מצלי ליה, בדוד כתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהימה, ובדניאל כתיב זמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלי וגו׳. ואפי׳ אי מוקמת לה להא דר׳ יוחנן דפליג על ר׳ אלעזר, הא אשכחן תניא כוותיה, דתניא יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש ע״י דניאל וזמנין תלתא ביומא וכו׳. וקיימא לן דכל היכי דפליגי רבנן אהדדי ותניא כחד מינייהו, הלכתא כוותיה, ואפי׳ תלמיד בהדי רביה. ואם תאמר הני מילי תפלה של חובה, אבל תפלה של רשות שרי, הא תפלת ערבית שהיא רשות ובהדיא קא חשיב תלתא, מכלל דלית לן לא חובה ולא רשות בר מהני תלת. ועוד מדקתני רב יהודה משמיה דשמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפי׳ באמצע ברכה, ש״מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא דקא עבר משום בל תוסיף, דהא ליכא מאן דפליג אהא דשמואל, ועל כגון דא אמרינן דבר הלמד מענינו. וה״מ בצבור דתפלת צבור קיימא במקום תמידין דלית לן רשות לאוסופי [כמו התמידים], אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת המנחה כגון תחנונים אינו מפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה [כך מתפלל תפלת נדבה]. ועוד זאת השמועה דשמואל דאמר התפלל ביחיד ונכנס לביהכנ״ס ומצא צבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלה יתפלל [ואם לאו אל יתפלל, דאי מחדש בה ומוקים בדעתיה שאינה תפלה] כלומר כיון שחדש דבר בתפלה שם הראשונה תחנונים ומותר לו אפילו בצבור להתפלל, שכן אפי׳ בתמיד אם הקריב יחיד תמיד, ונתכוין שאין הצבור מקריבין בו ביום תמיד, ונמצא שהצבור מקריבין, יוצא בתמיד של צבור והראשונה עולה לו נדבה, וכך ענין התפלה. **ואמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע ברכה.**

פי׳, כגון שהתפלל תפלה אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפי׳ באמצע ברכה, שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף, ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה. ובהא אפי׳ ר׳ יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן, אבל תפלת חובה לא קאמר. **הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת וכו׳ גומרין כל אותה ברכה.** ודוקא בי״ח דערבית שחרית ומנחה, אבל במוסף פוסק אפי׳ באמצע ברכה.